

О. Д. Литвиненко

канд. психол. наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ПСИХОМОТОРНІ СПІВВІДНОШЕННЯ У ПСИХІЦІ ІНДИВІДА

В статті представлені результати досліджень по вивченню психомоторних співвідношень у психіці індивіда.

Ключові слова: ритмічна структура психіки, психічні ритми, перцептивні ритми, інтерактивні ритми, інтродукція, ритмічна інтеракція, психомоторні співвідношення.

Постановка проблеми

Структури часового порядку можна виявити в дуже різноманітних сферах (аналіз наукової літератури та авторські попередні зрізи розширяють це коло від індивідуальних відмінностей до особливостей психофізіологічної та характерологічної сумісності, особливостей комунікації тощо) [3; 4; 5]. Більш того, за Л. С. Виготським, людина схильна привносити ритм та приписувати його майже всім зовнішнім подразникам незалежно від того, володіють вони ним насправді чи ні [1]. Завдяки цій властивості ми сприймаємо світ не хаотично, розчленовано, а як єдине ритмічне ціле, яке пов'язує окремі елементи в цілісну систему. Сучасні дослідники ритму, зокрема, Є. О. Маковецький, також відмічають необхідність його диференціації [6]. Ось чому особливого теоретичного та емпіричного значення набуває проблема структуризації ритмічного боку психіки.

Аналіз наукових першоджерел та власні дослідження дозволяють нам припустити, що ритмічна структура організації психіки — це провідна категорія інтегральної індивідуальності часового порядку, яка існує як у стані автономності, так і в субординаційній залежності, і включає в себе наступні підструктури:

– психічні ритми (стійкі формально-динамічні характеристики темпераменту, які забезпечують індивідуальні відмінності та індивідуальний стиль поведінки);

– перцептивні ритми (повторення через рівні інтервали одного або декількох елементів, які організовані в цілісні структури та лежать в основі сприйняття музики та поезії);

– інтерактивні ритми (виступають функціональним базисом, однією з основних умов гармонійного засвоєння, виконання діяльності та психологічної сумісності індивідів в цій діяльності) [3].

Для розуміння і теоретичного обґрунтування взаємозв'язку психічних, перцептивних ритмів та їхнього переходу у ритми інтерактивні, які забезпечують гармонійне засвоєння, виконання діяльності та психологічної сумісності індивідів в цій діяльності, на наш погляд, цікавою є дефініція

інтродукції, яка, за К. О. Соболевським та Е. М. Гонтарем, й розкриває специфіку ритмічної взаємодії: при зміні ритмів, в нашому випадку при переході зі світу музичних та віршованих творів у світ міжособистісних стосунків та взаємодій з іншими індивідами, зберігається ритмічний стрижень, індивідуальна структура ритму психіки [8]. Між двома ритмічними площинами — природною і культурною — знаходиться специфічний носій ритму, який переживає метаморфозу, тобто те, що живе власним ритмом, творить опір тому, що формується ззовні [8]. Цей носій ритму, який забезпечує перехід від психічних і перцептивних ритмів до інтерактивних, і називається авторами інтродукцією.

Ритмічність, повторюваність, пульсація, перехід буття психічного у буття соціальне є провідною ознакою інтерактивного ритму, оскільки соціальне життя є ритмічним за своєю внутрішньою сутністю. В дослідженнях Ю. С. Медведєва ми знаходимо спробу обґрунтування ритмічної структури процесів соціальної комунікації [7]. Автор підкреслює, що соціальна комунікація, подібно до всіх процесів, які відбуваються у суспільстві, володіє певною ритмічною структурою, яка тим чи іншим чином, на наш погляд, повинна співвідноситися з індивідуальними, психічними та інтерактивними ритмами. Ю. С. Медведєв справедливо підкреслює, що ритм спілкування складний, поліфонічний та ритмізований за своєю структурою, але чіткої ритмічної структури соціальної комунікації ним не пропонується.

Аналіз психологічної взаємодії поета та читача, визначений нами у попередніх дослідженнях [4; 5], дозволив стверджувати про особливу, опосередковану роль інтерактивних ритмів. Саме означена підструктура загальної ритмічної організації психіки, на наш погляд, виступає безпосередньою основою, однією з основних умов гармонійного засвоєння, виконання діяльності (опосередкована ритмічна інтеракція) та психологічної сумісності індивідів в цій діяльності та міжособистісному спілкуванні (безпосередня ритмічна інтеракція).

Під психологічною сумісністю ми, услід за А. В. Петровським, розуміємо взаємне прийняття партнерів по спілкуванню або більш широкій взаємодії, яке базується на оптимальному сполученні (тотожності або взаємній доповнюваності) ціннісних орієнтацій, мотивів, потреб, характерів, темпераментів, темпу і ритму психофізіологічних реакцій та інших значущих для міжособистісної взаємодії індивідуально-типологічних показників [9]. Критеріями психологічної сумісності, за А. В. Петровським, виступають висока безпосередня задоволеність партнерів по спілкуванню результатом і процесом цієї взаємодії. Коли від кожного з них не вимагалось будь-яких зусиль для встановлення взаєморозуміння. Ця теза, на наш погляд, додатково підкреслює особливу роль психічних і інтерактивних ритмів у процесі становлення цієї сумісності індивідів, що потребує додаткових емпіричних досліджень в цьому напрямку.

Основні теоретичні підходи в наших дослідженнях фактично були закладені у ідеях Б. Й. Цуканова, який неодноразово підкреслював, що індивідуальні профілі п'яти виділених ним типологічних груп виявляють себе як стійкі індивідні утворення [10]. Тому індивідуально зумовлені особливості відношення до часу (а в контексті нашого теоретико-емпіричного дослідження — до ритму, відображеного у віршованих та музичних творах) наклада-

ють свій відбиток на діяльність суб'єктів, їхні філософські розмірковування щодо власного життя та загальної життєвої позиції, політичні погляди.

Ось чому виділені в нашому дослідженні динамічні аспекти необхідного й закономірного (тобто усвідомлюваного) та водночас вільного (тобто неусвідомлюваного) особистісного розвитку завжди мають бути присутніми у індивідуальній та груповій роботі психолога з будь-якими категоріями клієнтів. Специфічна роль індивідуальних перцептивних та інтерактивних ритмів полягає у тому, що їхній вибір не залежить від бажання конкретних досліджуваних або клієнтів та одночасно внутрішньо виступає для них як обов'язковий у ситуації вибору або особистісного розвитку.

В процесі апробації результатів наших досліджень із студентами декількох п'ятих курсів психологічного відділення ОНУ імені І. І. Мечникова ми зробили спробу дослідити проблеми, пов'язані з психомоторними особливостями в психіці індивіда. Завданням дослідження було з'ясування того, наскільки близькі між собою психоритмічна інтеракція ритмічної структури індивідів, що довгий час знаходяться в дружніх, партнерських взаєминах (тобто наскільки проявляються темпоритмічні характеристики у інтерактивній підструктурі психіки), а також вивчення того, наскільки впливає на міжособистісні відносини ширина комфортної ритмічної зони індивіда.

Спільно зі студентами-психологами нами було проведено дослідження «**Я та мій друг (подруга, партнер, близька людина)**», в основі якого лежала оригінальна авторська програма відповідної назви та змісту. Обов'язковими умовами проведення дослідження було, по-перше, тривале знайомство з партнером і, по-друге, відсутність кровної спорідненості. В розробленій нами оригінальній програмі була розроблена покрокова процедура, в якій повинні були брати участь безпосередньо студент-психолог та його досліджуваний-партнер. Дана програма складалася з наступних заходів:

1. Визначити суб'єктивну одиницю часу (τ — тип) [10].
2. Вибрати віршований розмір, якому віддається перевага:
 - а) з групи віршів, пропонованих нами у власних емпіричних дослідженнях [4;5];
 - б) розмір улюбленого віршованого твору (одного або декількох), визначення його розміру;
 - в) визначення улюбленого автора віршованого твору, аналіз його творчості — розмір більшості віршів, життєвого шляху, а також визначення передбачуваної типологічної групи, виходячи з відгуків сучасників;
3. Вибір музичного твору. В даному випадку пропонувалося прорахувати ритм улюбленого музичного твору на метрономі. На жаль, вибір музичного твору з нашого емпіричного дослідження для всіх учасників досліджень технічно не являється можливим.
4. Визначення за допомогою метронома свого ритму, якому віддається (комфортного) перевага, або ритмічної зони.
5. Порівняльний аналіз результатів партнерів.

У наведених дослідженнях брали участь 76 пар досліджуваних-студентів. Звичайно, далеко не всі роботи відрізнялися ретельністю та якістю, крім того, студенти ще не мали належного досвіду в проведенні деяких проце-

дур, тому нами були використані лише деякі позиції з даної програми. До них відносяться:

1. Віршований твір, якому надається перевага, в ситуації несподіваного вибору (визначення віршованого розміру).

2. Віршований твір, якому надається перевага, в ситуації тривалого, незалежного вибору (визначення віршованого розміру).

3. Музичний твір, якому надається перевага, в ситуації тривалого, незалежного вибору (визначення темпоритмічної структури).

4. Ритм, якому надається перевага, обраний за допомогою метронома і визначуваний досліджуваними як «нормальний», «зручний», «комфортний».

5. Аналіз результатів.

Дані, отримані в результаті дослідження, були оброблені нами кількісно і якісно.

Нижче наводимо зразок рекомендованого оформлення результатів діагностування за програмою «Я та мій друг».

Результати дослідження програми «Я та мій друг»

Позиція	ДОСЛІДЖУВАНІ (ПАРА)		Примітки психолога
	X	Y	
	X-1	Y-1	університетські друзі
1.			не обирали
2.	ямб	ямб	співпадає

Отже, в результаті кількісної обробки отриманої інформації ми отримали наступні дані по всіх досліджуваних позиціях:

– позиція № 1 — переважний віршований твір в ситуації несподіваного вибору; брало участь 46 пар, віршовані ритмічні структури співпали у 32 пар, що складає 70 % досліджуваних;

– позиція № 2 — переважний віршований твір в ситуації тривалого вибору (улюблений вірш); брало участь 75 пар, віршовані ритмічні структури співпали у 58 пар, що складає 77 % досліджуваних;

– позиція № 3 — переважний музичний твір будь-якого жанру і стилю (улюблений музичний твір); брали участь 74 пари, музичні ритмічні структури співпали у 40 пар, що складає 55 % досліджуваних;

– позиція № 4 — вибір комфортної ритмічної зони; брали участь 74 пари, переважні ритми для життєдіяльності співпали у 57 пар, що складає 77 % досліджуваних.

Наводимо приклади опису результатів дослідження.

1-ша пара. Університетські друзі: щільно спілкуються під час і після занять, симпатичні один одному, багато загальних інтересів. Позицію № 1 не визначали.

Улюблені віршовані твори співпадають в ритмічних структурах — дво-складовий, ямб.

Ритм улюбленого музичного твору майже співпав: 98 уд/хв і 94 уд/хв.

Ритмічна зона, якій надається перевага: 100–110 уд/хв і 92–94 уд/ хв, також достатньо близько знаходиться, бракує 6 пунктів, які, мабуть, можуть бути подолані в ситуації спільної діяльності.

2-га пара. Університетські друзі: дружні з першого курсу, вважають за краще сидіти поряд під час занять, допомагають один одному в учбовій діяльності. Позицію № 1 не визначали.

Улюблені віршовані твори двоскладові: ямб, хорей.

Ритми улюблених музичних творів співпадають: 90 ударів на хвилину і 92 удари на хвилину. У одного з партнерів за результатами дослідження є ще один улюблений музичний твір з ритмом 108 ударів на хвилину.

Ритмічна зона, якій надається перевага, також має загальну локалізацію: 88–92 удари на хвилину і 92–96 ударів на хвилину (92 удари на хвилину — точка перетину).

3-тя пара. Університетські друзі: вважають, що «знайшли один одного», разом їм весело і приємно проводити час. Позицію № 1 не визначали.

Улюблені віршовані твори співпадають в ритмічних структурах — двоскладовий, ямб.

Ритми улюблених музичних творів знаходяться дуже близько: 126 і 120 ударів на хвилину.

Ритмічні зони, яким надається перевага, 120–132 удари на хвилину і 116–126 ударів на хвилину мають достатньо велику ділянку перетину: 120–126 ударів на хвилину.

4-та пара. Друзі по життю. Досліджувані вказують на достатньо складні взаємини: «то ми дружимо, то ми не дружимо», так тягнеться вже достатньо довго, загальний круг знайомих зв'язує і не дає їм порвати відносини остаточно. Позицію № 1 не визначали.

Улюблені віршовані ритми трискладові: амфібрахій, дактиль.

Ритми музичних творів не співпадають: 96, 100 ударів на хвилину і 84 удари на хвилину.

Ритмічна зона партнерів, якій надається перевага, також не співпадає: 108–116 ударів на хвилину і 80 ударів на хвилину. Припускаємо, що справжніх партнерських відносин, добрих результатів в спільній діяльності даній парі буде досить складно скласти.

5-та пара. Подруги, знають одна одну давно, з шкільної лави. Позицію № 1 не визначали.

Улюблені віршовані твори в ритмі не співпадають: анапест — трискладовий і хорей — двоскладовий.

Ритм музичних творів, яким надається перевага, співпадає повністю: 108–110 уд/хв і 108–110 уд/хв.

Комфортні ритмічні зони знаходяться практично поряд: 88–96 уд/хв і 84–86 уд/хв (86 уд/хв; 88 уд/хв).

6-та пара. Ця пара тільки склалася як любовна: відносини знаходяться на первинному романтичному етапі. Позицію № 1 не визначали.

Улюблені віршовані твори в ритмі не співпадають: трискладовий — анапест і двоскладовий — ямб.

Ритми музичних творів, яким надається перевага, також знаходяться далеко один від одного: 72 уд/хв і 100 уд/хв.

Зате дуже добре перетинаються ритми, яким віддається перевага. з комфортної зони: 72–96 уд/хв і 88–92 уд/хв (88–92 уд/хв загальні). Можна при-

пустити, що на даному етапі відносин молоді люди готові налаштуватися один до одного (партнер № 1), при необхідній мотивації до стійких відносин з боку обох партнерів можлива ефективна спільна діяльність і добрі відносини.

Аналізуючи вибір учасниками емпіричного дослідження комфортного ритму, якому надається перевага, ми звернули увагу на той факт, що локалізація темпу і ритму в психіці індивіда частіше носить зонний, а не точковий (математично точний) вигляд, тобто сприймаються індивідом в певній зоні, а не точково, що надає можливості більш диференційованої діагностики індивідуальних особливостей за допомогою власної ритмічної одиниці, відображеної у віршованій та музичній формах.

В процесі постдіагностичної бесіди було з'ясовано, що ті з учасників дослідження, які мали особисту комфортну ритмічну зону (а не точковий ритм), або були готові розширювати, змінювати свою ритмічну зону, є більш пластичними та пристосованими до суспільства особистостями. Причому чим ширша ритмічна зона індивіда, тим більш успішно він пристосовується до життя, свого оточення, інших видів праці тощо. Чим ширша зона локалізації темпу і ритму, тим простіше індивідові приєднатися до інших індивідів, до їх ритмів праці, життя і творчості. Ширша зона також припускає велику пластичність індивіда і більшу кількість людей як потенційних партнерів. Вузька або точкова зона вказує на жорсткість, ригідність, меншу пристосовність до інших людей.

Подібні тези ми зустрічали в науковій літературі, але особливості взаємодії темпу і ритму в психіці індивіда не були розкриті [2].

Таким чином, у процесі проведення досліджувальної програми «Я та мій друг (подруга, партнер, близька людина)» було з'ясовано, що чим ширша ритмічна зона індивіда, тим більш успішно він пристосовується до життя, свого оточення, інших видів праці тощо. Індивід надає перевагу як своїм партнерам тим людям, психоритмічна структура яких співпадає, або співвідноситься з його власною ритмічною структурою психіки. Виділена властивість тотожна інтерактивній підструктурі психіки та припускає наявність зв'язку між перцептивною та інтерактивною підструктурами психіки.

Спираючись на результати нашого емпіричного дослідження, можна припустити, що залежно від суб'єктивного вибору певного віршованого або музичного ритмів та наявності у індивіда певної комфортної ритмічної зони життєдіяльності може залежити й подальша психологічна сумісність індивідів у навчанні, праці, міжособистісних стосунках тощо.

Отже, результати проведеного нами дослідження дозволяють нам подалі розробити рекомендації, які можуть сприяти гармонізації внутрішнього становища та міжособистісних контактів індивіда на всіх етапах онтогенетичного становлення особистості, вдосконаленню превентивних аспектів психотерапевтичного впливу на неї у фрустраційних, стресових, су'б'єктивно та об'єктивно скрутних становищах.

Список використаних джерел

1. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. — М.: «Апрель», «ЭКМО-Пресс», 2000. — 555 с. — (Першотвір).

2. Гарбузов Н. А. Зонная природа темпа и ритма / Н. А. Гарбузов. — М.: Изд-во АН СССР, 1950. — 345 с. — (Першотвір)
3. Литвиненко О. Д. Теоретико-методологічні аспекти ритмізації психіки як складової інтегральної індивідуальності / О. Д. Литвиненко // Вісник Одеського національного університету. — Матеріали Міжнародної конференції [«Культурно-історичний та соціально-психологічний потенціал особистості в умовах трансформаційних змін у суспільстві» (присвячена 120-річчю з дня народження С. Л. Рубінштейна)], (Одеса, 25–26 вересня 2009) / ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Одеса. — 2009. — Т.14. Вип.17. Психологія. — С. 20–29.
4. Литвиненко О. Д. Связь стихотворного и музыкального ритмов в психике индивида / О. Д. Литвиненко // Вісник Харківського державного університету. — Харків, 1999. — № 439. Серія «психологія, політологія», ч. 4–5. — С. 82–84.
5. Литвиненко О. Д. Зв'язок ритмічної структури психіки індивіда з іншими ритмами / О. Д. Литвиненко // Наука і освіта. Спеціальний випуск. — Матеріали Міжнародної конференції «Сучасні технології в навчанні і вихованні у вищій школі», Одеса, 7–8-жовтня 2009. — С.188–196.
6. Маковецкий Е. А. Социальная онтология ритма / Е. А. Маковецкий: материалы конференции [«Социальная аналитика ритма»] (СПб, 2001). — С.104–125.
7. Медведев Ю. С. О ритмической структуре процессов социальной коммуникации: материалы конференции [«Социальная аналитика ритма»]. — СПб., 2001. — С.125–129.
8. Соболевский К. А. Особенности ритмов развития некоторых видов Rumex L. в связи с экологией и происхождением / К. А. Соболевский, Э. М. Гонтарь // Ритм роста и развития интродуцентов. — М.: Наука, 1973. — С. 29–43.
9. Петровский А. В. История и теория психологии: В 2-х т. / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. — Т. 1. — 415 с.
10. Цуканов Б. И. Время в психике человека / Б. И. Цуканов. — Одесса: Астропринт, 2000. — 245 с.

О. Д. Литвиненко

канд. психол. наук, доцент

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ПСИХОМОТОРНЫЕ СООТНОШЕНИЯ В ПСИХИКЕ ИНДИВИДА

Резюме

В статье представлены результаты исследований по изучению психомоторных соотношений в психике индивида.

Ключевые слова: ритмическая структура психики, психические ритмы, перцептивные ритмы, интерактивные ритмы, интродукция, ритмическая интеракция, психомоторные соотношения.

O. D. Litvinenko

candidate of psychological sciences, assistant of professor

I. I. Mechnikov Odessa national university

PSYCHOMOTOR RELATIONS PSYCHE OF THE INDIVIDUAL

Summary

The article is devoted to the results of studies on the psychomotor relations in the psyche of the individual.

Key words: the rhythmical structure of a psyche, the psyche rhythms, the perceptive rhythms, the interactive rhythms, the introduction, the rhythmical interaction, the psychomotor relations.